

Τζων Λοκ, *Δεύτερη πραγματεία περί κυβερνήσεως. Δοκίμιο με θέμα την αληθινή αρχή, έκταση και σκοπό της πολιτικής εξουσίας*. Εισ.-μετφρ.-σχ. Π. Κιτρομηλίδης, Αθήνα (εκδ. Γνώση) 1990

Κεφ. ΙΙ. «Περί της φυσικής καταστάσεως», σελ. 83-91

Ερμηνευτικά και πραγματολογικά σχόλια

Σχόλιο 1

παρ. 4, σελ. 83

«κατάσταση απόλυτης ελευθερίας»: στο συγκεκριμένο σημείο (κεφ.ΙΙ, παρ.4) ο Λοκ χαρακτηρίζει την «φυσική κατάσταση όλων των ανθρώπων» ως μια «κατάσταση απόλυτης ελευθερίας». Για να γίνει κατανοητή αυτή η σχέση «φυσικής κατάστασης» και «απόλυτης ελευθερίας» πρέπει να διερευνηθούν κάποια ερωτήματα και κυρίως α) ως προς τί νοείται εδώ η ελευθερία, β) υπό ποίαν έννοια η ελευθερία αυτή θεωρείται «φυσική κατάσταση» και γ) πώς μπορεί να γίνει κατανοητός ο εξαιρετικά ισχυρός προσδιορισμός «απόλυτη».

Στο συγκεκριμένο σημείο ο Λοκ προσδιορίζει *θετικά* την ελευθερία ως «**ελευθερία στον καθορισμό των πράξεων**» εν γένει (το ότι προσθέτει ρητά δύο ακόμη προσδιορισμούς: «την διάθεση των υπαρχόντων» και την αυτοδιάθεση, δεν αλλάζει τον *βασικό* της προσδιορισμό ως της ελευθερίας που έχει κάθε άνθρωπος να καθορίζει τις *πράξεις* του, καθώς και τα δύο αυτά αφορούν σε ειδικές περιπτώσεις πράξεων).¹ Επίσης μας δίνει και έναν *αρνητικό* προσδιορισμό της ελευθερίας ως απουσίας κάθε εξάρτησης ενός ανθρώπου «απ' την βούληση οποιουδήποτε άλλου

¹ Η ειδική αναφορά εξηγείται μάλλον ως έμφαση που υπαγορεύεται από τις ιστορικές συνθήκες και τα πολιτικά δεδομένα της εποχής. Ενδιαφέρει επίσης για την σημασία που απέκτησε κατά την πρόσληψη των ιδεών του Λοκ και την ιστορική τους επίδραση. Δεν έχει όμως ιδιαίτερη συστηματική βαρύτητα ως προς τον τρόπο, με τον οποίον ο Λοκ θεμελιώνει εδώ την ελευθερία.

ανθρώπου».²

Σύμφωνα με αυτά μπορούμε να σημειώσουμε κατ' αρχάς ότι ο Λοκ δεν μιλάει για την ελευθερία *του να πράττει κανείς* στην πραγματικότητα ό,τι βούλεται.³ Αυτό ενισχύεται και από τις πολλές αναφορές του στην συνέχεια ότι ελευθερία, όπως την εννοεί δεν είναι «ασυδοσία» (βλ. παρ. 6). Εξ ίσου και στον αρνητικό προσδιορισμό της ελευθερίας που μας δίνει δεν μπορεί να αναφέρεται περιγραφικά σε αυτό που συμβαίνει στην πραγματικότητα, αφού εκεί μάλλον συναντάμε πλήθος εξαρτήσεων και ετεροκαθορισμούς των ανθρώπων μεταξύ τους, που οφείλονται σε διάφορες ιστορικές, κοινωνικές αλλά και προσωπικές συγκυρίες και ατομικές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων, πράγμα που το επιβεβαιώνει σε άλλα σημεία (βλ. για αυτό π.χ. παρ. 54).

Συμπεραίνουμε άρα, ότι η ανάλυση του Λοκ εδώ κινείται κατ' αρχήν σε ένα άλλο επίπεδο, το οποίο πρέπει να προσδιορίσουμε προκειμένου να κατανοήσουμε πλήρως τα λεγόμενά του. Εδώ μπορούμε να καθοδηγηθούμε αν προσέξουμε το γεγονός ότι ο Λοκ μιλάει για την ελευθερία κάθε ανθρώπου να **καθορίζει** τις πράξεις του, δηλαδή όχι πρώτιστα στο να *πράττει* καθένας ό,τι βούλεται³, αλλά κατ' αρχήν **στο να καθορίζει ένας άνθρωπος τι βούλεται**, να βιώνει τον εαυτό του ως ον με βούληση, ως ον που *εκ φύσεως μπορεί να επιλέγει* στόχους κλπ. – και αυτό είναι κάτι διαφορετικό: παραπέμπει σε ιδιότητες και προδιαθέσεις της ίδιας της ανθρώπινης φύσης και συμπίπτει με την ίδια την ανθρωπολογική ικανότητα του **είδους να διαθέτει βούληση**. Η ερμηνεία μας αυτή ενισχύεται και από την επί πλέον αξίωση του Λοκ περί της «**ισοτητας**» των ανθρώπων στην φυσική κατάσταση (παρ.4, δεύτερη ενότητα). Και εδώ η ισότητα τοποθετείται στο επίπεδο των κοινών φυσικών προδιαθέσεων των ανθρώπων ως όντων που «*χωρίς καμμία διάκριση [έμφαση τ. σ.] διαθέτουν εκ γεννήσεως τα ίδια φυσικά πλεονεκτήματα και την χρήση των ίδιων ψυχοπνευματικών λειτουργιών*». Η ερμηνεία μας αυτή επιβεβαιώνεται από το γεγονός, ότι σε αυτό το ίδιο επίπεδο των φυσικών καταβολών του ανθρώπινου είδους, τοποθετεί ο Λοκ αμέσως πιο

¹ Σχετικά με «θετικούς» και «αρνητικούς» προσδιορισμούς της ελευθερίας, βλ. *Το Φιλοσοφικό λεξικό του Cambridge*, επιμ. – μεταφρ Στέλιος Βιρβιδάκης, Γιώργος Ξηροπαίδης, Αθήνα 2011, εκδ. Κέδρος

³ Ως προς αυτόν τον προσδιορισμό θα άξιζε να διερευνηθεί η υφιστάμενη διαφορά έναντι της έννοιας της ελευθερίας στον Τόμας Χομπς, καθώς ο Χόμπς εξηγεί την ελευθερία ως «την απουσία των εξωτερικών εμποδίων» βλ. παραπεμπτικά στην πηγή Thomas Hobbes, *Λεβιάθαν*, Αθήνα, 2006, εκδ. Γνώση

κάτω ρητά και τον αρνητικό του προσδιορισμό: στο επίπεδο αυτό των φυσικών καταβολών του ανθρώπινου είδους, όπως μας λέει, δεν βρίσκουμε πουθενά «σχέσεις υποταγής και υποδούλωσης».

Έτσι το επιχείρημα του Λοκ τοποθετείται σε **ανθρωπολογικό** επίπεδο, η ελευθερία, την οποία επικαλείται **(α)** ταυτίζεται με την **ικανότητα του βούλεσθαι** ως **(β)** **φυσικό χαρακτηριστικό** και διακριτικό γνώρισμα του ανθρώπινου είδους που ως εκ τούτου ισχύει **(γ)** **εξ ίσου για κάθε άνθρωπο ανεξαιρέτως** πριν από κάθε είδους ένταξη του σε κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες και είναι υπό αυτήν την έννοια **απόλυτη**.

Στην βάση αυτής της **φυσικής ισότητας** ως προς την **ίδια την ικανότητα/προδιάθεση του βούλεσθαι για όλους τους ανθρώπους**, δεν θεμελιώνεται, ούτε εξασφαλίζεται, ούτε εξηγείται είτε η πραγματική ελευθερία είτε η πραγματική ισότητα, **αλλά θεμελιώνεται ως κανονιστική αρχή κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης η ισότητα στο δικαίωμα του ελεύθερου καθορισμού των πράξεών μας**. Πάνω σε αυτήν **βάση** μπορεί **μετά να τεθεί το αίτημα** πώς μια δίκαιη κοινωνία και πολιτική τάξη μπορεί να σεβαστεί στην πραγματικότητα το **δικαίωμα** αυτό.

Συμπληρωματικά και χάριν πληρότητας σημειώνουμε ακόμη ότι:

α) Η «απόλυτη» ελευθερία με την έννοια που εξηγήσαμε τίθεται εξ αρχής «μέσα στα όρια του φυσικού νόμου» πράγμα που σημαίνει ότι από κάποια άλλη άποψη επιδέχεται και είναι συμβατή με κάποιους περιορισμούς. Αυτό θα πρέπει να διευκρινισθεί μέσω της εξήγησης της έννοιας του «φυσικού νόμου».

β) Ο προσδιορισμός (θετικός και αρνητικός) της ελευθερίας στο επίπεδο των φυσικών προδιαγραφών του ανθρώπινου είδους υποχρεώνει τον Λοκ σε μια εντελεχτή διερεύνηση της σχέσης παιδιών-γονέων, όπου θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί ότι εκεί βρίσκουμε *εκ φύσεως* σχέσεις υποταγής και εξάρτησης, πράγμα που ο Λοκ ανασκευάζει σε ειδικό κεφάλαιο (κεφ. VI) της πραγματείας του.⁴

Αννα Σταυροπούλου (Α.Μ. 2240)

γ' εξάμηνο σπουδών

⁴ Εκτός από την συστηματική του σημασία όμως για την συνοχή της θεωρίας του Λοκ, από ιστορική άποψη το κεφάλαιο «Περί πατρικής εξουσίας» στην δεύτερη πραγματεία αντιπαρατίθεται με θέσεις του Filmer για την πατριαρχία ως πρότυπο της απόλυτης μοναρχίας. Για τον Filmer βλ. στοιχεία στο επόμενο λήμμα των *Ερμηνευτικών Σχολίων*.

Σχόλιο 2

ROBERT FILMER (1588-1653)

<<Οι Δύο Πραγματείες περί Κυβερνήσεως του John Locke έχουν γραφεί με αφορμή και ως απάντηση στις θέσεις του φιλομοναρχικού θεωρητικού Robert Filmer. Ο Λοκ δηλώνει αυτό ρητά στον πρόλογο της έκδοσης των δύο πραγματειών. Βλ. σελ.75-77 της ελληνικής έκδοσης>>

Ο Sir Robert Filmer (1588-1653) ήταν Άγγλος φιλομοναρχικός πολιτικός, που υποστήριζε θεωρητικά με θεολογικά κυρίως επιχειρήματα την ιδέα της απολυταρχικής βασιλείας ως ελέω θεού μοναρχίας. Οι ιδέες του αυτές είναι συγκεντρωμένες στο έργο του «Πατριαρχία ή η Φυσική Εξουσία του Βασιλέα» (πρωτότυπο: Patriarcha or the Natural Power Of the King) . Το έργο αυτό είναι το γνωστότερο του Filmer, καθώς προκάλεσε και μια σειρά δημοσιευμάτων που σκοπό είχαν να αντικρούσουν τις θέσεις του, στα οποία συγκαταλέγονται και οι δυο πραγματείες περί κυβερνήσεως του Τζ. Λοκ.

Το θεολογικό επιχειρήμα του Filmer βασίζεται στην Παλαιά Διαθήκη και ειδικά στο βιβλίο «Γένεσις». Η θεωρία του βασίζεται στο ότι ο πατέρας είναι ο αρχηγός της οικογένειας με εντολή του θεού. Σύμφωνα με το επιχειρήμα αυτό η εξουσία των βασιλέων προέρχεται κληρονομικά από την εξουσία που έδωσε ο θεός στον Αδάμ, και η οποία στην συνέχεια κληροδοτήθηκε κατά σειράν στον Νώε, τους γιούς του και τέλος στους πατριάρχες, από τους οποίους προέρχονται όλοι οι βασιλιάδες. Η εξουσία των πατριαρχών στο φυλετικό πλαίσιο καθώς και του πατέρα στην οικογένεια, που νομιμοποιείται, κατ'αυτόν τον τρόπο, θεολογικά αποτελεί το πρότυπο για την σχέση του μονάρχη προς τους

υπηκόους του. Ο Filmer θεωρούσε ότι είναι « φυσικό»⁴ δικαίωμα του πατέρα να ασκεί απόλυτη εξουσία στην οικογένεια και ιδιαίτερα στα παιδιά.

Τα θεολογικά επιχειρήματα του Filmer που στηρίζουν την πατριαρχία ανασκευάζει ο Λοκ σημείο προς σημείο κυρίως στην «Πρώτη πραγματεία περί κυβερνήσεως» με αντεπιχειρήματα επίσης θεολογικά. Αλλά και στην δεύτερη πραγματεία οι αναφορές είναι πολλές και αναγνωρίζονται εύκολα.

Από τις ενότητες, με τις οποίες ασχοληθήκαμε στο μάθημα δύο παραδείγματα θεολογικών αντεπιχειρημάτων του Λοκ:

α) Στο κεφάλαιο περί της πατριχής εξουσίας ο Λοκ επικαλείται και πάλι τα ιερά κείμενα για να στηρίξει την ισότητα ανάμεσα στον πατέρα και τη μητέρα σε σχέση με τα παιδιά αντίθετα προς τον Filmer που στηρίζεται στην εξουσιοδότηση του θεού προς τον Αδάμ για να ισχυρισθεί μια σχέση απολυτής εξουσίας μεταξύ πατέρα και παιδιών εντός της οικογένειας. (βλ. παρ.52, σελ. 123)

β) Επίσης με θεολογικά επιχειρήματα στηρίζει την υποχρέωση των γονέων να αναγνωρίσουν την αυτονομία των παιδιών τους από την στιγμή που εκείνα θα έχουν πλήρως αναπτύξει την δύναμη του Λόγου: ο Αδάμ δημιουργήθηκε ως τέλειος άνθρωπος με πλήρως ανεπτυγμένο Λόγο και τέτοιος είναι κάθε άνθρωπος από την στιγμή που έχει αναπτύξει όλην την δύναμη του Λόγου του. Η διαφορά είναι όμως, ότι οι απόγονοι του Αδάμ γενιούνται ως ατελή όντα και πρέπει απλώς να κηδεμονευθούν για την ασφάλειά τους έως ότου φθάσουν στην ωριμότητα. (παρ. 56, σελ.125)

*Γαργαρώνη Ηλιάνα (Α.Μ.2092) και
Χαραλαμποπούλου Γεωργία (Α.Μ. 2269)
Β'έτος*

⁴ Εδώ βέβαια ως «φυσικό» θεωρείται το δικαίωμα που ανάγεται σε θεϊκή βούληση. Αντίθετα στην πραγματεία του Λοκ, όπως είδαμε, «φυσικό» δικαίωμα και «φυσική» κατάσταση συνδέονται με την φύση του ανθρώπου και με τα χαρακτηριστικά των ανθρώπων ως «ομοειδών και ισάξιων όντων». Βλ. σελ. 83.

Σχόλιο 3

Ο Λόγος

Στην πρώτη παράγραφο της 4^{ης} ενότητας η κατάσταση «απόλυτης ελευθερίας» ως προς τον καθορισμό των πράξεων που κατά τον Λοκ χαρακτηρίζει την «φυσική κατάσταση» συνδέεται άμεσα και με έναν περιορισμό, 'καθώς η ελευθερία αυτή νοείται «μέσα στα όρια του **νόμου της φύσης**». Αν αναζητήσουμε με βάση τα κείμενα, που μελετήσαμε στο μάθημα, το περιεχόμενο του φυσικού αυτού νόμου, διαπιστώνουμε ότι ο Λοκ τον συνδέει άμεσα με την **έλλογη δύναμη του ανθρώπου**: στην ενότητα 6 γράφει μάλιστα ότι ο Λόγος **«ταυτίζεται»** με τον φυσικό νόμο: η φυσική κατάσταση «διευθύνεται» από τον φυσικό νόμο «που δεσμεύει τους πάντες» και ο νόμος αυτός ταυτίζεται με τον Λόγο (σελ. 84). Η έλλογη δύναμη εμφανίζεται έτσι ως συστατικό στοιχείο της φυσικής κατάστασης του ανθρώπου. Για να κατανοήσουμε εδώ την έννοια του Λόγου καλούμαστε άρα να εξετάσουμε την σύνδεσή του με την φυσική κατάσταση.

Η έλλογη δύναμη του ανθρώπου γενικά έγκειται στην ικανότητα του νού να υπερβαίνει τα όρια της άμεσης αντίληψης, η οποία του προσφέρει μια συνεχή ροή υποκειμενικών εντυπώσεων, και να συλλαμβάνει κάτι το **καθολικό**, μέσω του οποίου μπορεί να αναφέρεται με έναν σταθερό τρόπο στα πράγματα αλλά και στον εαυτό του. Το ερώτημα είναι λοιπόν, πού βρίσκεται μια τέτοια λειτουργία καθολίκευσης στην φυσική κατάσταση.

Την απάντηση στο ερώτημα αυτό βρίσκουμε για πρώτη φορά στην 5^η ενότητα στο χωρίο που παραθέτει ο Λοκ από το έργο του αγγλικανού θεολόγου Richard Hooker (1554-1600) *The Laws of Ecclesiastical Polity*. Κατά τον Hooker οι άνθρωποι διαθέτουν το «φυσικό κίνητρο» να κατανοήσουν τον άλλον άνθρωπο ως ένα όν όμοιο με τον εαυτό τους. Αναγνωρίζοντας τον άλλον άνθρωπο ως όμοιο με τους ίδιους, σημαίνει να κατανοήσουν ότι και ο άλλος άνθρωπος είναι ένα ον που αισθάνεται τον εαυτό του απολύτως ελεύθερο στον καθορισμό των πράξεών του, και ως ένα όν που δεν μπορεί παρά να θέλει για τον εαυτό του ό,τι και εκείνοι επιθυμούν για τον εαυτό τους. Οι άνθρωποι εκ φύσεως αναγνωρίζουν τον άλλον ως συν-άνθρωπο. Ο Hooker γράφει χαρακτηριστικά, ότι κατανοούν, ότι όπως οι ίδιοι αγαπούν τους εαυτούς των και θέλουν να αγαπώνται από τους άλλους, το ίδιο και ο άλλος άνθρωπος, εφ' όσον αναγνωρίζεται ως ένας άλλος εαυτός, ένα άλλο Εγώ, αγαπά τον εαυτό του και θέλει να τον αγαπούν. Και αντίθετα, εφ' όσον αλληλοαναγνωρίζονται ως όμοιοι, κατανοούν, ότι δεν είναι δυνατόν να αναμένουν

την αγάπη του άλλου, αν οι ίδιοι δεν θεωρούν ότι οφείλουν να δίδουν αγάπη. Αυτές οι σχέσεις αμοιβαιότητας της αγάπης και του αλληλοσεβασμού της ακεραιότητας του άλλου Εγώ, δεν προκύπτουν εξωτερικά από κάποιες ηθικές αρχές! Το αντίθετο: οι ηθικές αυτές επιταγές προκύπτουν αναγκαία από την αναγνώριση του άλλου ως άλλου Εγώ. Εκ φύσεως, λοιπόν, ο κάθε άνθρωπος αναγνωρίζει τον άλλον υπερβαίνοντας τον κλειστό χώρο της δικής του εσωτερικής εμπειρίας του Εγώ και βλέποντας τον άλλον ως ένα όν με εξ ίσου συνείδηση του Εγώ του. Εδώ δεν έχουμε να κάνουμε με συλλογισμούς, αλλά με μια δύναμη καθολίκευσης που εμφανίζεται σε αυτήν την άμεση αλληλοαναγνώριση και λειτουργεί έτσι ως «φυσικός Λόγος», όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Hooker στο τέλος του αποσπάσματος που μας παραθέτει ο Λοκ. Η ικανότητα του ανθρώπου να υπερβαίνει την δική του άμεση αντίληψη για τον εαυτό του και να προβάλλει το σχήμα του Εγώ σε άλλα όντα, που τα αναγνωρίζει ως συνανθρώπους του, είναι έτσι μια φυσική καθολίκευση και μας παρουσιάζεται εδώ ως θεμέλιο της ανθρώπινης λογικότητας.

Ετσι γίνεται φανερό ότι από αυτήν την αρχή καθολίκευσης προκύπτει αναγκαία η **ισότητα** ως βασικό συστατικό της φυσικής κατάστασης. Αν η συνείδηση του Εγώ μας ως ελεύθερου να καθορίζει της πράξεις του, αποτελεί ένα υποκειμενικό στοιχείο της φυσικής κατάστασης, η καθολίκευση αυτής της συνείδησης για όλα τα όντα που εκ φύσεως αναγνωρίζουμε ως συν-ανθρώπους μας, επιβάλλει αντικειμενικά την ισότητα ως απαίτηση του Λόγου. Το αίτημα του Λόγου είναι ότι όλοι είναι ίσοι στις ψυχοσωματικές τους *ικανότητες*. Όταν το άτομο αντιληφθεί ότι είναι ίσο στα δικαιώματα με τους άλλους ανθρώπους, θα κατανοήσει ότι η ελευθερία και η ισότητα που δικαιούται την έχουν και όλοι οι άλλοι εξ ίσου εκ φύσεως (Περί της φυσικής καταστάσεως, παράγραφος 6, σελ.85).

Η εξήγηση αυτή της έννοιας του Λόγου ως συστατικού στοιχείου της φυσικής κατάστασης και η σύνδεσή του με την αναγνώριση της ισότητας μεταξύ των ανθρώπων επιβεβαιώνεται σε πολλά άλλα σημεία των κειμένων που εξετάσαμε, που τώρα γίνονται πλήρως κατανοητά. Ετσι ο Λοκ μιλάει για «φυσική ισότητα» (ενότητα 5, σελ. 83) που κατά τον Hooker θεωρείται «αυταπόδεικτη και αδιαμφισβήτητη», ενώ το περιεχόμενο του «φυσικού νόμου» «διάκει κάθε άνθρωπο [...], ότι αφού όλοι είναι ίσοι και ανεξάρτητοι, κανείς δεν πρέπει να προξενεί βλάβη στην ζωή, στην υγεία, στην ελευθερία και στα υπάρχοντα του άλλου» (ενότητα 5, σελ. 84). Και πιο κάτω: «Αφού όλοι έχουμε τις ίδιες ψυχοπνευματικές λειτουργίες και συμμεριζόμαστε τα πάντα στο πλαίσιο της

κοινότητας της φύσης, *δεν μπορεί να υποτεθεί* ότι μπορεί να υπάρξει μεταξύ μας σχέση υποταγής [...]» (υπογράμμιση της συγγραφέως, ενότητα 6, σελ. 85). Επίσης (ενότητα 7, σελ. 85/86): Διότι σε εκείνη την κατάσταση της τέλει ισότητας, όπου εκ φύσεως δεν υπάρχει υπεροχή ή δικαιοδοσία του ενός επί του άλλου, ό,τι επιτρέπεται στον κάθε ένα να πράξει προς εφαρμογή του νόμου της φύσης αποτελεί αναγκαστικά δικαίωμα και όλων των άλλων.» Με την ίδια έννοια στο κεφάλαιο περί της πατρικής εξουσίας σημειώνει ο Λοκ, ότι τα παιδιά δεν τίθενται εξ αρχής «υπό τον φυσικό νόμο του Λόγου», διότι προφανώς δεν έχουν εξ αρχής αναπτυγμένη αυτήν την ικανότητα υπέρβασης και καθολίκευσης, καθώς, όπως σημειώνει ο Λοκ, «ο νόμος στην αληθινή του έννοια δεν είναι τόσο ο περιορισμός, όσο η καθοδήγηση ενός ελεύθερου και νοήμονος υποκειμένου ως προς το πραγματικό του συμφέρον και δεν επιτάσσει τίποτε πέραν του γενικού καλού όσων υπόκεινται στον νόμο του Λόγου».

Οι άνθρωποι εφ' όσον γεννιούνται ατελή όντα, τόσο σωματικά όσο και διανοητικά, δεν τους είναι δυνατόν να γνωρίζουν τους νόμους του Λόγου εξ αρχής. Τα παιδιά δεν έχουν αναπτύξει την νόησή τους και κατά συνέπεια δεν μπορούν να έχουν απόλυτη και σωστή κρίση για τις επιλογές τους (Περί της πατρικής εξουσίας, παράγραφος 58, σελ.126), και γι' αυτό αναθρέφονται και εκπαιδεύονται από τους γονείς. Με άλλα λόγια, είναι αδύνατο σε μικρή ηλικία να κατανοήσουν τις διαχρονικές ιδέες του Λόγου (Περί της πατρικής εξουσίας, παράγραφος 57, σελ.125) και οι γονείς έχουν ως καθήκον προς τα παιδιά τους να τα βοηθήσουν όχι μόνο να μεγαλώσουν με φροντίδα (σωματικά) αλλά και να ασχοληθούν με την μόρφωσή τους (πνευματικά). Όταν ο νόμος ο Λόγου γίνει γνωστός σε κάθε άνθρωπο τότε και ο ίδιος διευρύνει την ελευθερία του και είναι υπεύθυνος τόσο για τις πράξεις, όσο και για τις βουλήσεις του (Περί της πατρικής εξουσίας, παράγραφος 58, σελ.127).

Από όλα τα παραπάνω προκύπτει, ότι ο Λόγος είναι ο φυσικός νόμος που περιορίζει την ασυδοσία μέσα στην απόλυτη ελευθερία που έχει το κάθε άτομο (ως προς τις πράξεις του) μέσω της αναγνώρισης της ισότητας μεταξύ συναθρώπων. Το παιδί ωριμάζοντας σωματικά και νοητικά, συλλαμβάνει την καθολικότητα του Νόμου και θεωρεί την ελευθερία που έχει ως ένα δικαίωμα-αγαθό που έχουν και όλοι οι άλλοι εξίσου (Περί της φυσικής καταστάσεως, παράγραφος 6, σελ.85).

Πριγκιπάκη Μαριλένα(Α.Μ.2224)

Β' έτος σπουδών